

Innhold

Sikkerhetspolitisk Bibliotek Nr. 3-2004

- 3 GEORGE KENNANS OPPDEMINGS-DOKTRINE**
- 6 FRA "HISTORIENS SLUTT" TIL "SIVILISASJONENES SAMMENSTØT"**
- 5 ROBERT KAGANS TEORIER**
MAKT OG SVAKHET
- 6 IKKE LENGER NOEN TRUSSEL ØSTFRA**
TYSKERNE HAR GOD TID PÅ SEG
- 7 RUSSLAND I NATO?**
- 8 NORGES SITUASJON ER SPESIELL**
SATSER PÅ NORDFLÅTEN
- 9 STRUKTURELLE OG LANGVARIGE MOTSETNINGER**
- 10 USA SKA DET SEG SELV**
CLINTON-ADMINISTRASJONEN VAR OGSÅ KRIGERSK
- 11 IKKE LENGER ENHETLIG VESTLIG FRONT**
TYSKLAND I EUROPA
- 13 MOTSTYKKER TIL KAGAN**
"MYK" MAKT OG "HÅRD" MAKT
- 14 HVA SLAGS DEMOKRATI?**
- 15 RASISME OG NASJONALISME I DEMOKRATIETS NAVN**
- 16 DEMOKRATI OG MARKEDSØKONOMI**
NASJONALSTATEN ER IKKE DØD
- 17 IMPERIUM PÅ NEDTUR**
EU CONTRA USA
- 18 EN GAMMELKONSERVATIVS KRITIKK**
- 20 GEIR LUNDESTADS OBSERVASJONER**
- 21 EUROPEISK SKEPSIS**
- 22 EU CONTRA NATO**

Utgitt av: Den norske Atlanterhavskomiteé
Redaktør: Solveig Dagfinrud og Sunniva Tofte
Trykket av: Hegland Trykkeri AS, Flekkefjord
ISSN: 0802-6602

For mer informasjon, besøk våre internettsider: www.atlanterhavskomiteen.no

NATO og de transatlantiske motsetninger

– Kortsiktige og langsiktige perspektiver

Jahn Otto Johansen

Kommentarer fra politikere og eksperter til de transatlantiske motsetninger og til usikkerheten om NATO's fremtid har ofte vært preget av dagsformen. Det blir noe kortsiktig og tilfeldig over vurderingene. Den ene dagen kan vi lese at problemene mellom USA og Washington er forbigående; med en ny amerikansk administrasjon vil alt bli så mye bedre. Neste dag går den konvensjonelle visdom ut på at de unilaterale tendenser i USAs utenriks- og sikkerhetspolitikk, som er blitt så markante under George W. Bush, vil fortsette med en demokratisk president. Bare stilen kan bli en noe annen.

Den ene uken mener ekspertene at NATO langsomt, men sikkert går mot sin oppløsning. Forsvarsalliansen ble opprettet for å møte den sovjetiske trussel. Når den ikke eksisterer lenger, er det ikke noe behov for et forsvarsforbund. Neste uke er den gjeldende oppfatning at NATO vil overleve, bare alliansen forbereder seg på en ny tid, omstrukturerer og påtar seg andre oppgaver enn tidligere. Eller NATO kan overleve som amerikanernes ”verktøykasse”.

Skal vi få en mer grundig og langsiktig forståelse av amerikansk utenriks- og sikkerhetspolitikk må vi se på de amerikanske utredninger, artikler og bøker som på en sammenfattende måte beskriver det kompliserte internasjonale landskap og angir veien videre. Dette fremtrer som en samlende teori som kan aksepteres eller avvises. Men den kan ikke neglisjeres, påpeker Serge Schmemmann, redaktør for leder- og kommentarsiden i International Herald Tribune. Jeg tror vi kan lære

mer om USAs politikk og om de transatlantiske forbindelser av dette enn av dagsaktuelle kommentarer.

GEORGE KENNANS OPPDEMINGS-DOKTRINE

Det klassiske eksempel er George Kennans "X"-artikkel i 1947 som la grunnlaget for USAs strategi for Den kalde krig. Beslutningstakerne i Washington fulgte ikke helt Kennans oppskrift, men hans tanker om "containment" – oppdemming – ble skjellsettende for hvordan Vesten skulle forholde seg til den sovjetiske utfordring. George Kennan advarte mot en dogmatisk tolkning av sin analyse. Særlig skeptisk var han til en hver tendens til "overfladisk tøffhet" og misvisende historiske paralleller. Denne skepsis kunne vi trengt mer av i dagens situasjon. Kennans historiske essay var preget av en intellektuell beskjedenhet som man ofte har savnet i senere utspill. Hans språklige fremføring stod i en særklasse. Kennan er nå 100 år og er like klar som for femti år siden. Han er et ikon i amerikansk utenriks- og sikkerhetspolitisk debatt.

FRA "HISTORIENS SLUTT" TIL "SIVILISASJONENES SAMMENSTØT"

Et essay som ikke på noen måte hadde samme format og heller ikke fikk den samme betydning som Kennans "X"-artikkel, var Francis Fukuyamas "End of History" – Historiens slutt. Det kom i 1989 da Den kalde krig var i ferd med å avsluttes. Nå viste det seg at historien slett ikke tok slutt; den vendte tilbake på en brutal og sjokkerende måte. Men Fukuyamas tese utløste i hvert fall en intens debatt, så lenge det varte.

Samuel Huntingtons utspill i 1993 med "The Clash of Civilizations" – Sivilisasjonenes sammenstøt – fikk varigere betydning, selv om mange mente at hans tese ble til en "selvoppyllende profeti". Ved å male den muslimske fundamentalisme som fanden på veggens forsvant viktige nyanser, og man fikk nettopp den "Clash of Civilizations" som vi har sett etter 11. september 2001 med krigen mot terror, intervensjonen i Afghanistan og felttoget i Irak.

ROBERT KAGANS TEORIER

Den siste i rekken av slike signalessays var Robert Kagans ”Of Paradise and Power. America and Europe in the New World Order”. Siden den først ble presentert i juni-juli-nummeret 2002 av Policy Review og deretter kom ut i revidert utgave i bokform, er Kagans tese blitt stadig referert til på begge sider av Atlanteren. Den går rett inn til kjernen i debatten om NATO’s fremtid og de transatlantiske uoverensstemmelser. Enig eller ikke enig, man kommer ikke utenom Kagans bok når man skal diskutere de fremtidige forbindelser mellom USA og Europa. Om ikke annet så reflekterer hans bok oppfatninger som er representative for den mer seriøse del av Bush-administrasjonen.

Robert Kagans utgangspunkt er at USA og Europa er fundamentalt forskjellige og beveger seg stadig mer bort fra hverandre etter hvert som amerikanerne bygger opp en stadig mektigere militær styrke og viser vilje til å bruke den unilateralt og preventivt (forebyggende), mens europeerne helst satser på internasjonalt samarbeide og diplomati. Kagan setter sine teser på spissen ved formuleringen om at ”amerikanerne er fra Mars og europeerne er fra Venus”. Det er denne metaforen som stadig siteres, men Kagan går lenger enn som så. Han mener europeerne lever i et ”kantiansk paradys” av lover, regler, avtaler og maktpolitisk impotens. I den grad et slikt paradys eksisterer, er det amerikansk militærmakt som har muliggjort det, men dette har europeerne fortrenget ifølge Kagan.

MAKT OG SVAKHET

I motsetning til europeernes ”kantianske paradys” lever amerikanerne i en ”hobbessiansk” verden av konflikter og interessemotsetninger, og der er det jungelens lov som gjelder. Bare den som har tilstrekkelig militær makt overlever. Det er makt basert på militær styrke Kagan er opptatt av. ”Power og weakness” – makt og svakhet – er de motpoler han opererer med. Kagan går helt tilbake til i Thukydids Meliske dialog. Athenere forlangte at innbyggerne på øya Melos skulle bli en del av Athens imperium.

Meliserne hadde egentlig ingen mulighet for å motsette seg dette krav. Som athenerne uttrykte det i sitt maktspråk: ”De sterke gjør som de vil og de svake må tåle det de må.” Mange kritikere har hatt innvendinger mot Kagans bruk av gamle og nyere filosofer. Hans tolkning av Kant og Hobbes er omstridt, og metaforer hentet fra det gamle Athen og Roma kan være misvisende.

IKKE LENGER NOEN TRUSSEL ØSTFRA

Mens de fleste europeiske land håpet på den såkalte ”Peace dividend” – fredsdividenden – og reduserte sitt forsvar, satset USA utover 1990-årene på en militær styrkeoppbygging uten sidestykke. Etter Den kalde krigens slutt så de kontinentaleuropeiske land ikke lenger noen direkte militær trussel østfra mot sitt territorium. Typisk var Den tyske forbundsrepublikk. Etter gjenforeningen ble NATO’s operasjonsområde utvidet med det tidligere DDR, og etter hvert sluttet de tidligere Warszawapaktstater til både NATO og EU. Det gjorde også tidligere sovjetrepublikker som de baltiske stater. For bare fem år siden var det ytterst få som forestilte seg at balterne noen gang skulle bli med i NATO. Ikke engang Washington og Berlin regnet med det. I stedet ga amerikanerne og tyskerne de skandinaviske land betydelige midler for å hjelpe til med å bygge opp de baltiske lands forsvar. Også Ukraina løsrev seg fra Moskva, selv om landet ikke er noen kandidat til EU eller NATO. Men Ukraina er et meget viktig land i Europa, på størrelse med Frankrike, og plassert mellom det nye, utvidede NATO og Russland. Dermed fikk Tyskland to cordonnes sanitaire – to beskyttelsessoner – mellom seg og Russland.

TYSKERNE HAR GOD TID PÅ SEG

Det står generelt dårlig til med det russiske forsvar, som vi fikk demonstrert i februar 2004 i forbindelse med den største militærøvelse siden Den kalde krig. Det er bare i nord, i Leningrad militærdistrikt og i Nordflåten, at russerne fortsatt opprettholder et høyt profesjonelt og militærteknologisk nivå. Men på sentralavsnittet er

de russiske konvensjonelle styrker sterkt redusert både kvantitativt og kvalitativt. Det er grunnen til at tyskerne ikke føler behov for å opprettholde samme forsvar som før. Tyske eksperter regner med at det kan ta opp til 20 år før russerne igjen har bygget opp en militær slagkraft som kan bli en trussel mot Sentral-Europa, og da vil Forbundsrepublikken i alle fall ha et bredere geografisk beskyttelsesrom mellom seg og et eventuelt nasjonalistisk og revisjonistisk Russland. Sovjetunionens og Warszawapaktens styrker står ikke lenger ved Elben klar til å gå inn i Vest-Tyskland.

Tyske eksperter mener at Tyskland får rimelig tid på å styrke forsvaret dersom russerne engang i fremtiden skulle utvikle nasjonalistiske og aggressive tendenser. Derfor oppleves ikke raseringen av Bundeswehr som noen dramatisk svekkelse av Forbundsrepublikkens territoriale sikkerhet. Noe annet er at høytstående offiserer advarer om at strikken er strukket for langt; Bundeswehr har ikke kapasitet nok til å utføre alle de utenlandsoppdrag som regjeringen har gått med på.

RUSSLAND I NATO?

Tyskerne har forsøkt å svekke de nasjonalistiske og vestfiendtlige krefter i Russland ved å trekke Moskva stadig mer inn i samarbeidet i NATO og EU. Gjennom NATO-Russland-rådet har russerne fått en spesialstatus som ingen andre land utenfor alliansen har. Moskva har både et sugerør og et hørerør langt inne i maktens korridorer i Brussel. Både forbundskansler Schröder og president Chirac ser på president Putin som en strategisk partner. Derfor vil de ikke irritere ham ved å kritisere Tsjetsjenia-felttoget eller autoritære tendenser i russisk innenrikspolitikk. Tyskere, franskmenn og andre vest-europeere reagerer nesten ikke lenger når den russiske bjørn brummer litt for å sette seg i respekt som stormakt.

Dette er ikke nye NATO-medlemmer som Polen, Ungarn og de baltiske stater så begeistret for, men det er lite de kan gjøre med dette. For det er i NATOs og Vestens overordnede interesse å knytte Russland tettest mulig opp til seg.

NORGES SITUASJON ER SPEIELL

Nedbyggingen av Bundeswehr har vært enda mer dramatisk enn omleggingen i Norge bort fra et invasjonforsvar. Men Norges geopolitiske situasjonen er en ganske annen og burde etter min oppfatning ikke tilsi en så drastisk nedbygging som vi foretar.

Men om jeg stiller meg kritisk til det som nå skjer med norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk, betyr ikke det at jeg som enkelte universitetsfolk ser EU og Frankrike som et alternativ til USA. EUs utrykningsstyrke, som Norge stiller flere soldater til i forhold til folketallet enn noe annet land, vil ikke i overskuelig fremtid kunne erstatte USA. Dersom NATO skulle gå i oppløsning ville den militære løsning for Norge ikke ligge i EU, men i et tosidig forsvarsforbund med USA. Det er sikkerhetspolitisk, i ikke-militær forstand, at EU-medlemskap kan styrke Norges stilling i nord. Det var derfor Finland gikk inn i EU. Finnene bygger ikke sin sikkerhet på EUs planlagte militærstyrke, men på sitt eget nasjonale forsvar. Ei heller har de noen umiddelbare planer om å bli med i NATO. Det er det politiske innhold i EU-medlemskapet som er avgjørende for finnene. De regner med at som medlemmer av Unionen er de bedre beskyttet mot russisk press enn om de hadde stått alene. Moskva vil formodentlig nøle med å legge seg ut med hele EU på grunn av lokale uoverensstemmelser med Finland.

SATSER PÅ NORDFLÄTEN

I Leningrad militærdistrikt opprettholder Russland en betydelig militær styrke og satser på Nordflåten som bærer av den kjernefysiske slagkraft. Det er russernes eneste begrunnelse for fortsatt å kunne regne seg som supermakt. Grunnlaget for denne slagkraft er basene på Kola, farvannene utenfor og Polarhavet. Dette er et meget sårbart kompleks. Det er en bekymringsfull situasjon ikke bare for Russland, men også for Norge. Russlands regionale overtak, men strategiske svakhet er også vårt problem. Store naturressurser som fisk, olje og gass og mineraler på havbunnen kan i fremtiden bli et stridstema mellom Russland og et stadig mer isolert Norge. I

striden om delingslinjen i Barentshavet og Svaldbardsonen kan ikke Norge lenger regne med den støtte som vi fikk av våre forbundsfeller under Den kalde krigen. Vi kan ikke se bort fra at både EU og USA går direkte til russerne og inngår de avtaler de ser seg mest tjent med, uten å spørre oss nordmenn om hva vi mener. I det hele tatt må vi innstille oss på at det internasjonale samfunn i fremtiden vil være mindre velvillig stilt overfor lille Norge med de enormt store økonomiske soner enn den gang havrettsminister Jens Evensen sikret oss alt dette. Norge oppfattes i dag som ”havrettsimperialist”, som Guttorm Hansen en gang uttrykte det.

Norge har som nevnt ikke den ekstra sikkerhetspolitiske ryggdekning som et EU-medlemskap ville ha gitt. Den transatlantiske splittelse vil kunne bli spesielt problematisk for oss fordi vi sikkerhetspolitisk vil bli mer avhengig av USA enn de andre europeiske land. Lenger skal jeg ikke oppholde meg med Norge siden det ikke er mitt tema her. Men jeg legger ikke skjul på min dype skepsis til en forsvarsomlegging som så sterkt prioriterer internasjonal innsats og svekker vår evne til regionalt forsvar og til suverenitetshevdelse.

STRUKTURELLE OG LANGVARIGE MOTSETNINGER

Tilbake til Robert Kagan og hans teser, siden de er blitt et viktig referansepunkt. Kagan skriver om amerikanerne og europeerne: ”De er enige om lite og forstår hverandre mindre og mindre.” Dette mener Kagan ikke bare er tids- og personrelatert. Det er ikke avhengig av hvem som for tiden sitter i Det hvite hus, hvilke rådgivere han omgir seg med og hvilke departementer som har mest innflytelse over utenriks- og sikkerhetspolitikken - Pentagon eller utenriksdepartementet. Kagan mener vi har å gjøre med strukturelle og derfor mer langvarige motsetninger mellom USA og Europa. Derfor vil forholdet mellom Washington og Europa bli problematisk også dersom George W. Bush taper valget og en demokrat blir president. Selv om lederstilen forandres og tonen i den transatlantiske debatt blir mindre bitter, vil de grunnleggende motsetninger fortsatt være der.

USA SKADET SEG SELV

Robert Kagan mener at USA på en helt unødvendig måte skaper ”anti-amerikanere” av tidligere ”pro-amerikanere”. I en kommentar i Washington Post bebreider han Bush-administrasjonen for at den absolutt skulle straffe tidligere allierte som ikke ville være med på krigen mot Irak.

Særlig mener han det var meningsløst å gå så aggressivt etter Tyskland som president Bush og enda mer forsvarsminister Rumsfeld gjorde de første månedene etter Irak-krigen. Kagan minner om at Tyskland i motsetning til Tyrkia aldri nektet amerikanerne overflyvingsrettigheter, og den røde-grønne regjering trakk ikke i tvil USAs rett til å bruke sine baser på tysk jord. Det gjorde derimot Bayerns konservative ministerpresident, Edmund Stoiber, som senere forsøkte å fremstille seg som mer USA-vennlig enn forbundskansler Schröder. George W. Bush innså etter hvert det ukloke i å straffe Tyskland. Da forbundskansler Schröder i september 2003 var i FNs hovedforsamling, tok denne også turen til Washington der han ble mottatt i Det hvite hus av en smilende president Bush som tiltalte han med ”Gerhard”. Samtidig fortsatte Bush å flørte med Putin. Tidligere hadde situasjonen vært som Berlin-avisen Der Tagesspiel beskrev slik: ”Die Franzosen bestrafen, die Deutschen ignorieren, die Russen vergeben”. Straff franskmennene, ignorer tyskerne og tilgi russerne!

CLINTON-ADMINISTRASJONEN VAR OGSÅ KRIGERSK

Clinton-administrasjonen var slett ikke tilbakeholdne med å bruke USAs overlegne militærmakt. Clinton sendte krysserraketter mot Afghanistan og Sudan (unilateralt), han bombet i Irak (sammen med britene) og satte inn både fly- og bakkestyrker i Jugoslavia (sammen med NATO, men uten FN-mandat). Deler av Clinton-administrasjonen, med visepresident Al Gore og utenriksminister Madelaine Albright i spissen, ville gå enda lenger med ”humanitære” intervensjoner. De tenkte seg utstrakt bruk av militærmakt for å styrte udemokratiske regimer eller forhindre brudd på

menneskerettighetene. Dersom Al Gore var blitt president kunne vi ikke se bort fra at USA ville ha opptrådt meget aktivt som verdens moralske politimann.

IKKE LENGER ENHETLIG VESTLIG FRONT

Hvis vi tar for oss den lange problemlisten ser vi at det ikke bare er Irak amerikanerne og europeerne er uenige om. Det gjelder til en viss grad også Afghanistan og Balkan. Men det går også på miljøspørsmål (Kyoto-protokollen), FNs rolle, genmanipulert (bio-engineered) mat, ABM-avtalen (anti-rakettforsvar), kjernevåpen, den internasjonale domstol for krigsforbrytelser, dødsstraff og sist, men ikke minst handelspolitikk.

Man kan være uenig med Kagan i mye, men ikke i hans grunnleggende tese, nemlig at Den kalde krigs avslutning svekket behovet for å presentere en enhetlig vestlig front. Fundamentale interessemotsetninger som hadde ligget der hele tiden fikk komme opp til overflaten. Ingen nye og enkle trusselbilder fikk NATO-landene til å slutte rekkene på samme måte som under Den kalde krigen da den sovjetiske trussel virket dempende på motsetninger innen alliansen. Bare i avspenningsperioder, da trusselen fra øst syntes mindre, oppstod det den gang sprekker i den transatlantiske fasade. Kagan skriver videre:

”Muslimsk fundamentalisme kan tvinge amerikanerne og europeerne til å forsvare seg mot ødeleggende angrep, og til og med samarbeide om et felles forsvar, men det tvinger ikke ‘Vesten’ til å fremstille seg selv så enhetlig og samlet som sovjetkommunismen gjorde”.

Siden det ikke lenger eksisterer noen aktuell russisk trussel er det ikke noen avgjørende grunn for å holde amerikanske styrker i Europa. En nedleggelse av baser i Tyskland gir på grunn av tapte inntekter tyskerne mer økonomiske enn sikkerhetspolitiske bekymringer.

TYSKLAND I EUROPA

I overskuelig fremtid vil Tyskland ikke bli oppfattet av sine allierte i EU og NATO som noen trussel. Ingen tror lenger på noen ny krig mellom Frankrike og Tyskland; den tysk-franske forsoning er noe av det aller viktigste som har skjedd i Europa etter den annen verdenskrig. Og selv om tsjekkere og polakker reagerer på det de ser som tysk revansjisme i sudetenspørsmålet og i planene om et sentralt minnesmerke over de fordrevne østflyktninger (Vertriebene) i Berlin, vil felles medlemskap i EU og NATO bringe dem nærmere tyskerne. I sin tid ble det sagt at hensikten med NATO var ”å holde russerne ute, amerikanerne inne og tyskerne nede”. Det er ingen grunn til å holde ”tyskerne” nede lenger selv om de kommer til å opptre mer selvbevisst og vil være mer pågående for egne nasjonale interesser.

For å avrunde Kagans utspill. Han har som nevnt en retorisk språkbruk og bruker provoserende bilder. Bl.a. ser han for seg en arbeidsdeling der ”amerikanerne laver middagen og europeerne tar oppvasken”. Han sammenligner også amerikanerne og europeerne med to menn som møter en farlig bjørn. Den ene har bare kniv, den andre rifle. Mannen med kniv vil rimeligvis unngå nærkontakt med bjørnen og forsøke å komme seg unna, mens han med rifle ikke vil nøle med å plaffe ned bjørnen. Jeg har en mistanke om at Kagan aldri har vært på bjørnejakt. Skal du skyte en bjørn, må du treffe med en gang. Intet er så farlig som en skadeskutt grisley.

”Denne absolutt normale menneskelige psykologi har skapt en dyp splittelse mellom USA og Europa”, er Kagans konklusjon. Denne kløft blir stadig større, med den konsekvens at NATO til slutt blir helt irrelevant, om ikke organisasjonen oppløses.

Som nevnt er Robert Kagan en omstridt analytiker. Historikeren Tony Judt, som ofte er å finne i spaltene i The New York Review of Books, mener Kagan tar feil når han fremstiller europeerne nærmest som pasifister. Europeiske soldater satte livet inn i fredsbevarende oppdrag i Asia, Afrika og Europa i en periode da amerikanske generaler var mest opptatt av å føre en avstandskrig der deres egne ikke risikerte livet. Det var først med felttoget i Irak og

okkupasjonen etterpå at Pentagon viste vilje til å risikere amerikanske liv. Spørsmålet er imidlertid hvor lenge det vil gå før velgerne tvinger Bush-administrasjonen til tilbaketog i et valgår.

MOTSTYKKER TIL KAGAN

Motstykkene til Robert Kagan i den transatlantiske debatt er for fattere som Michael Mandelbaum, Charles Kupchan, David Calleo og Clyde Prestowitz. De nyter større anseelse i de amerikansk fagmiljø, særlig på Østkysten, enn Kagan gjør. Men de når ikke ut i det bredere utenriks- og sikkerhetspolitiske miljø i USA i samme grad som han, og deres røster høres knapt på vår side av Atlanteren til tross for at de argumenterer på en måte som ligger oss europeere nærmere.

Jeg skal kort redegjøre for mitt leserutbytte av deres siste bøker, selv om jeg altså ikke har noen som helst illusjoner om at det når inn i Det hvite hus eller Pentagon med sine resonnementer. Men de gir oss en påminnelse om at det amerikanske akademiske miljø som befatter seg med utenriks- og sikkerhetspolitikk, ikke bare omfatter ytterliggående nykonservative ideologer som Richard Perle og David Frum. De har sammen skrevet en bok (*An End to Evil. How to win the War on terror*), der de ikke bare raljerer over demokratiske ”softliners”, men også kritiserer State Departement, CIA, FBI og til og med de militære for ikke å ha skjønt noe som helst av den utfordring USA stod overfor etter Den kalde krigens slutt.

Intellektuelt ligger Kagan lysår fra Frum og Perle, men disse har vært de ideologiske premissleverandører for ”hauker” som visepresident Cheney, forsvarsminister Rumsfeld og viseforsvarsminister Wolfowitz. Denne trioen i Bush-administrasjonen var mer kynikere enn ideologer, men de trengte en slagordpreget ideologi som gikk rett hjem hos de ytterliggående konservative, ikke minst hos kristenfundamentalistene (The Christian Right) som George W. Bush var avhengig av i valget.

”MYK” MAKT OG ”HÅRD” MAKT

Men aller verst i Perles og Frums øyne var Clinton-administrasjonens ”softliners”, som for eksempel Michael Mandelbaum. Han arbeidet sammen med Strobe Talbot, som var viseutenriksminister under Albrighth. Clinton-administrasjonen skal ifølge Perle og Frum ha sviktet når det gjaldt Afghanistan, Irak, Iran og Nord-Korea. Deres postulat er at ”det liberale USA bestemte seg for ikke å føre krig mot terror”.

Mandelbaum er enig med Kagan at vi i dag lever i en amerikansk tidsalder (The American Century) og han beklager ikke det. Men i motsetning til Kagan ser han USAs styrke som supermakt like meget i ”myk” som i ”hård” makt. ”Hård” makt er naturligvis militær styrke. Økonomi kan være begge deler, men må helst rubriseres som ”myk”. ”Myk” makt finner vi i skoler og forskningsmiljøer. USA er også en akademisk supermakt. Likeledes har amerikansk popkultur fra jeans til popmusikk vist seg å være en meget slagkraftig ”myk” makt. Den slo hull i både Jernteppet og Bambusteppet. Og selvsagt må vi regne den filosofi det amerikanske demokratiet bekjenner seg til som en viktig ”myk” makt. Joseph Nye, som er International Security-professor ved Harvard, diskuterer forholdet mellom ”hård” og ”myk” makt i en interessant bok (*Bound to Lead. The Changing Nature of American Power*).

Mandelbaum tror det 21. århundret vil se en fullbyrdelse av ”Wilson-triaden” fred, marked og demokrati. Mandelbaums tese er at demokrati basert på det frie marked gjorde alle andre systemer underlegne, ikke bare fordi de var brutale og ble upopulære, men fordi de ikke fungerte.

HVA SLAGS DEMOKRATI?

Mandelbaum er dessuten tilhenger av den i Vesten så utbredte teori at demokrati er fredsfrembringende fordi demokratier ikke kriger med hverandre. Det empiriske grunnlag for denne påstand holder ikke helt, noe krigsbegeistringens både i Tyskland, Frankrike og Storbritannia ved begynnelsen av den første verdenskrig viste.

Hvis Mandelbaum hadde modifisert sine tese ved å føye til ”liberal” foran demokrati, ville den ha vært mer troverdig. Liberale demokratier fører ikke krig med hverandre, mens demokratier med populistiske og nasjonalistiske tendenser kan gjøre det.

Vi må altså presisere hva slags demokrati det dreier seg om når vi skal vurdere de nye demokratier i Sentral- og Øst-Europa og i det tidligere Sovjetunionen. Enkelte steder, som i Putins Russland, opptrer statsledelsen med en slik maktbrynde at man kanskje heller skulle kalle det demokatur. Jeg har østeuropeiske venner som omtaler noe av det de har opplevet etter 1989 som ”Democracy” i motsetning til ”Democracy”. Da kommunistdiktaturet ble erstattet med demokrati var det ikke bare positive tendenser som kom opp til overflaten. I demokratiets navn kom det frem fremmedhat, rasisme, antisemittisme og etnisk mobilisering. Populistiske demagoger kunne lett spille på slike stemninger.

RASISME OG NASJONALISME I DEMOKRATIETS NAVN

I Ceausescus strenge diktatur ble nasjonalistiske stemninger manipulert av statsledelsen, men de fikk aldri leve sitt eget uavhengige liv. I det postkommunistiske Romania åpnet demokratiet for den villeste nasjonalistiske og rasistiske propaganda rettet mot ungarere, jøder og sigøynere. I Slovakia under Aleksander Meciar utnyttet nasjonalistene negative følelser overfor den ungarske minoritet, mens det i Ungarn under Viktor Orban ble spilt på ikke bare anti-rumenske og anti-slovakiske holdninger, men også på antisemittisme.

I Polen har det vært en usedvanlig giftig propaganda mot jøder, mot EU og mot vestlig innflytelse generelt, anført av den katolske radiostasjonen Radio Marja og andre ekstreme grupper innen kirken. Denne demagogi klarte ikke å påvirke EU-avstemningen, men den ga en skremmende påminnelse om hvilke mørke krefter som rører seg i folkedypet. Men samtidig må det sies at de unge sentraleuropeiske demokratier stort sett har bestått prøven. De populistiske og nasjonalistiske strømninger har hittil ikke fått noe

overtak. Det store spørsmål er hva som vil skje dersom det inntrer en meget alvorlig økonomisk og sosial krise som verken de borgerlige eller sosialdemokratene, som har vekslet om regjeringsmakten, har noe svar på. Vil populistene da få en ny sjanse?

Når de sentral- og østeuropeiske land er blitt medlemmer av både NATO og EU, vil det forhåpentlig styrke de liberale, demokratiske tendenser. I kommisjonen i Brüssel sitter vaktbikkjer som følger med og slår alarm når søkerland så vel som gamle medlemsland bryter de demokratiske prinsipper eller henfaller til populisme og rasisme.

DEMOKRATI OG MARKEDSØKONOMI

Når det gjelder Mandelbaums tese om den nære sammenheng mellom demokrati og frimarkedsøkonomi – for øvrig en ganske populær forestilling i mange vestlige kretser – kan det være behov for visse motforestillinger. Vi har både i Asia og Europa sett frimarkedsøkonomier i full vekst uten at det nødvendigvis har styrket demokratiet. Som historikeren Tony Judt har påpekt er det først og fremst i økonomiske oppgangstider at man har kunnet påvise en direkte årsakssammenheng mellom det frie marked og demokrati. Når det frie marked har styrket demokratiet har det dessuten vært når det har hatt en viss beskyttelse mot ytre markedskrefter eller det har skjedd på bekostning av en tredje part, for eksempel u-land.

Globalisering er heller ikke nødvendigvis stimulerende for demokratiet. Økonomiske og sosiale tilbakeslag i enkelte land som følge av globalisering kan lett styrke populistiske og antidemokratiske krefter, foruten at de fremkaller proteksjonistiske tendenser.

NASJONALSTATEN ER IKKE DØD

Mandelbaum har ingen klokketro på globaliseringen. Han påpeker noe som ofte overses i globaliseringsdebatten og under inntrykket av overnasjonale organer: Nasjonalstaten er ikke død. Nasjonalstaten er ikke blitt overflødiggjort av EU. Når det gjelder NATO er det få, om noen som vil hevde at forsvarsalliansen har gjort nasjonalstaten mindre relevant. - Vi lever ikke i en post-suverenitets-epoke,

mener Tony Judt, nasjonalstaten er ikke avskaffet. Verden etter Den kalde krigens slutt er fortsatt en verden som hovedsakelig består av nasjonalstater. Det er nasjonalstaten, ikke overnasjonale organer som ivaretar borgernes behov. Det er de nasjonale hovedsteder og ikke Brüssel borgerne vender seg til når de skal ha ivaretatt sine personlige, sosiale og kulturelle interesser.

IMPERIUM PÅ NEDTUR

Charles Kupchan, som også arbeidet i Det nasjonale sikkerhetsråd under Clinton og i dag er en respektert professor, er kanskje den som mest overbevisende tilbakeviser Kagans teser (blant annet i boken *The End of the American Era*). Til tross for at USA i dag er den dominerende supermakt uten noen som helst motpol, ser han allerede begynnelsen til slutten på det såkalte ”amerikanske imperium”. Kupchan mener at det amerikanske hegemoni eller maktmonopol etter Den kalde krigens slutt er på hell og at det ”unipolare” vindu snart vil lukkes.

De ny-konservative ideologer klamrer seg jo til forestillingen om en unipolar verden som motstykke til en multipolar verden, som Frankrike, Russland og China mener er bedre egnet til å erstatte Den kalde krigens bipolare system. Det er i denne sammenheng Kupchan ser EU som et fremtidig maktsentrum i konkurranse med USA. EU-Europa er ifølge Kupchan det økonomiske og strategiske alternativ til amerikansk makthegemoni.

EU CONTRA USA

Denne forestilling utvikles enda mer av David P. Calleo, som er den ekspert i Washington som er best orientert om EU (*Rethinking Europe's Future*). EU-landene har i dag et samlet brutto nasjonalprodukt på høyde med det amerikanske og vil i løpet av noen år etter utvidelsen passere USA.

Men Calleo understreker at EU må ta den uunngåelige diskusjon om hva makt egentlig er, hva slags makt Unionen har og hva den kan og skal brukes til. EU-statene må ta stilling til hvem som skal

ha kontrollen over utenriks- og sikkerhetspolitikken og ikke minst hvordan de store landenes interesser skal tilpasses i forhold til de små lands. Til syvende og sist må EU-statene vise vilje til å bruke mer penger på forsvaret skal Europa frigjøre seg fra sin avhengighet av USA. Det gjelder særlig den militære høyteknologi som demonstrerte sin overlegenhet i Irak-krigen. EU-medlemmene må være villige til å betale regningen for en effektiv maktanvendelse som setter seg i respekt internasjonalt.

Calleo mener EU har visse fordeler fremfor USA fordi Europas holdning til de fleste stridsspørsmål er mer i samsvar med verdensopinionen enn den amerikanske. Calleo ser det som en svakhet når en supermakt som USA er nødt til å legge utilbørlig press på sine venner og allierte, ja, til og med må "kjøpe" dem med bestikkelser. I Sentral- og Øst-Europa sier mange at enkelte amerikanske ambassadører under Irak-krisen opptrådte som sovjetdiplomater pleide å gjøre under Den kalde krig.

Men det må tilføyes at president Chiracs uttalte irritasjon over at de østeuropeiske stater ikke fulgte Paris og Berlin, ga tilsvarende assosiasjoner. Og måten mange EU-byråkrater opptrer på, minner dem om Comecon-tiden. Sentral- og østeuropeerne er overfølsomme over press, uansett hvor det kommer fra. Det er noe politikere og diplomater på begge sider av Atlanteren bør være mer oppmerksom på.

Dessuten er USA avhengig av innførsel av kapital og arbeidskraft. I motsetning til tidligere imperier som det britiske må det amerikanske importere kapital og mennesker. Det er USA, ikke EU, som er mest avhengig av utenlandske investeringer. Det er dollar, ikke euro, som er den mest sårbare av de to valutaer. Dette misforhold vil øke etter hvert som George W. Bush lar underskuddet på statsbudsjettet og statsgjelden skyte i været.

EN GAMMELKONSERVATIVS KRITIKK

Endelig skal jeg nevne Clyde Prestowitz (*Rogue Nation. American Unilateralism and the Failure of Good Intentions*). Han er spesielt

interessant fordi han i motsetning til de fleste Kagan-kritikere ikke tilhører den liberale fløy. Prestowitz er konservativ, men ikke ny-konservativ. Han mener de ny-konservative ideologer har sviktet den konservative sak med sin ”radikalisme, egoisme, hang til sikkerhetspolitiske eventyr og opphissede patriotisme-retorikk”. Som alle gode konservative reagerer han på det økende underskudd på statsbudsjettet som George W. Bush opparbeider for å kunne finansiere de astronomiske forsvarsutgifter.

“Virkelige konservative har aldri vært doktrinære eller messianske”, skriver Prestowitz. Dermed setter han sitt retoriske støt inn der de ny-konservative er mest sårbare. Prestowitz mener at uvitenhet og arroganse spiller en større rolle i dagens Washington enn en supermakt burde tillate seg. Det er ikke vanskelig å være enig med ham i det. Mye av den ny-konservative og fundamentalistiske retorikken fra Bush-administrasjonen er preget av manglende kunnskaper og historieløshet.

President George W. Bush’ tale i juni 2002 på West Point og dokumentet fra september samme år, National Security Strategy of the United States, bryter med tre grunntekster som etter Prestowitz’ oppfatning ikke kan overses når USA skal utarbeide en troverdig utenriks- og sikkerhetspolitikk:

1. Westpfhalen-traktaten av 1648, Den westpfhaliske fred, som slo fast prinsippene om nasjonal suverenitet og ikke-blanding i andre staters indre affærer.
2. FN-charteret som forbyr maktbruk eller trussel om maktbruk unntatt i selvforsvar og etter mandat fra Sikkerhetsrådet.
3. Nürnberg-dommene som stemplet ”forebyggende” eller ”preventiv” krig som krigsforbrytelser.

Prestowitz viser til at amerikanerne har vendt ryggen til avtaler de i mange år respekterte, slik som Comprehensive Test Ban Treaty, Anti-Ballistic Missiles Treaty, Nuclear Proliferation Treaty, og de nekter fortsatt å undertegne avtaler om kjemiske og biologiske våpen.

Her har Washington utfordret sine gamle venner i NATO og gitt et dårlig eksempel for land som ønsker å skaffe seg slike våpen.

Den verdi- eller gammelkonservative Clyde Prestowitz mener det under George W. Bush har vært en militarisering av amerikansk utenriks- og sikkerhetspolitikk. Tendensen var der allerede under Clinton, men er blitt merkbart forsterket i Bush-administrasjonen. Det helt avgjørende spørsmål blir ifølge Prestowitz hvordan USA i fremtiden vil bruke sin enorme makt og hvordan verden vil reagere på det. Usikkerheten på dette viktige område forsterker de motsetninger som fra før eksisterte mellom amerikanerne og europeerne. Prestowitz utelukker ikke enda alvorligere konflikter i fremtiden dersom amerikanerne ikke endrer sin holdning til sine gamle allierte. Denne problematikken forsterkes ved tendensen i Washington til å se nesten alle internasjonale spørsmål gjennom én prisme. Tidligere var det frykten for Sovjetunionen og kommunismen. Nå er det frykten for terrorisme.

GEIR LUNDESTADS OBSERVASJONER

Tilsvarende refleksjoner som jeg har påpekt i den amerikanske faglitteratur finnes i en ny bok av Nobelinstituttets direktør, historikeren Geir Lundestad (*The United States and Western Europe since 1945*). Lundestad er den eneste norske historiker eller statsviter som har markert seg i den internasjonale akademiske diskurs om forholdet USA-Europa. Han ble i sin tid kjent for tesen om "Empire by invitation", som peker på noe som ofte glemmes i dagens debatt: Det var ikke amerikanerne som påtvang europeerne sitt nærvær. Det var Vest-Europa som ba USA om hjelp. Lundestad mener avstanden vil øke mellom USA og Europa, for Irak-krisen er ikke bare en av mange konflikter som vil gå over slik vi så under Den kalde krigen. Det er en strukturell krise. Irak-krigen avslørte grunnleggende motsetninger mellom USA og Europa. Men Lundestad tror ikke at denne konflikt foreløpig vil føre til at NATO går i oppløsning. Jeg kan dele denne konklusjon, men med det forbehold Lundestad tar: "Foreløpig".

Amerikanerne vet de fortsatt kan ha nytte av NATO, selv om enkelte ny-konservative har avskrevet alliansen. NATO vil fortsatt være et viktig styringsredskap for USA i europeisk politikk. Her kan Washington spille nye medlemmer – det såkalte ”nye” Europa” – ut mot det ”gamle” Europa. Amerikanerne står utenfor EU og kan ikke så lett gjøre det der, selv om de hadde en viss suksess i forbindelse med Irak-krigen. Men i det lange løp vil også de land som forsvarsminister Rumsfeld suverent karakteriserte som ”det nye Europa”, ønske seg tilbake til ”det gamle Europa”, for det er der pengene ligger. Det er derfra de nye EU-medlemmer må få sin støtte skal de frigjøre seg fra fattigdommens og tilbakelighetenens grep etter over 40 års sovjetkommunisme.

EUROPEISK SKEPSIS

Europeerne vil i lengden ikke se seg tjent med et NATO som bare blir en struktur som gir amerikanerne baser i Øst-Europa og der de kan spille på ”de villiges koalisjon”, for ikke å si ”de billiges koalisjon”, dvs land som gjerne stiller opp for USA rundt omkring i verden.

Det var symptomatisk for europeernes skepsis at de reagerte så sterkt på et øvelsesopplegg som forsvarsminister Rumsfeld hadde tilrettelagt for sine NATO-kollegaer da de skulle møtes i Colorado Springs i oktober 2003. I øvelsen som fikk navnet ”Dynamic response 07”, skulle enheter fra NATOs innsatsstyrke settes inn i militærintervensjon i Midtøsten i 2007. Det ble ikke sagt hvilket land det dreide seg, men det skulle ikke mye fantasi til å forstå at det var Syria eller Iran. Likeledes gikk det frem at dette var en ”preventiv” eller ”forebyggende” militæraksjon, det som i et norsk forsvarsdokument ble kalt ”proaktiv”. Mange europeere så i dette et amerikansk forsøk på å splitte alliansen og svekke prinsippet om enstemmighet i viktige beslutninger. Det lå innebygget i øvelsesopplegget at land som ikke ønsket å delta i aksjonen skulle la være å benytte seg av sin vetorett. ”Dynamic Response 07” vakte sterke reaksjoner både i det militære og i det sivile hovedkvarter til NATO.

Europeerne var skeptiske; selv den vanligvis så USA-vennlige generalsekretær George Robertson reagerte. Og som det het i Brüssel: Forsvarsministre øver ikke; det gjør generaler.

Norge tok så vidt jeg vet ingen klare forbehold mot Rumsfelds opprinnelige opplegg. Det endte med at øvelsesopplegget ble korrigert og kuttet ned. "Dynamic Response 07" ble omdøpt til "Studieseminar", og dermed var det heller ikke noen assosiasjoner til James Bond 007. Men skaden var allerede gjort. Europeere hadde fått styrket sin mistanke til Washingtons hensikter med NATO. Problemet er at mange tillegger amerikanerne enda skumlere motiver enn de sannsynligvis har hatt. Det merker man særlig hos franskmennene.

EU CONTRA NATO

Slike inntrykk vil forsterke bestrebelsene på å bygge opp en egen EU-styrke, uavhengig av NATO. I stedet for å legge alle sine redskaper i en "verktøyklasse" som amerikanerne kan gripe ned i etter forgodtbefinnende vil europeerne heller investere sine ressurser i en militærstyrke som de selv har kontrollen over. I dag understrekes det at EU-styrken og NATO-styrken skal være komplementære. De skal ikke overlappe hverandre, og de skal ikke konkurrere med hverandre. Men i EU's forsvars- og sikkerhetspolitikk ligger det på lengre sikt en dynamikk som kan skape problemer i forhold til NATO og USA.

Hvis dette scenariet er riktig vil jeg måtte erklære meg delvis enig med den kjente New York Times-spaltisten William Pfaff som etter en europeisk rundreise skrev:

"Velmenende appeller fra amerikanske atlantister om en amerikansk-europeisk forsoning blir høflig mottatt, men de er politisk irrelevante. Vi har passert det punkt."

Amerikanske atlantister gir europeerne råd om hva de skulle gjøre for å gjenvinne USAs tillit og få amerikanerne til å føle seg

velkommen i Europa. Det er motsatt, mener Pfaff. Det er amerikanerne som har mistet europeernes tillit. Hvis ikke USA kan gjenopprette den, er det slutt for alliansen, er hans konklusjon.

Jeg ville nøye meg med: Begynnelsen til slutten for NATO! Og da vil jeg vise til ingen ringere enn president George W. Bush. I sin "State of the Union"-tale for 2004 nevnte han ikke NATO i det hele tatt. Det er første gang det skjer etter at forsvarsalliansen ble født.

Bush snakket bare om "våre internasjonale partnere". Av de 17 navngitte partnere i krigen mot terror, deriblant Norge, var bare 8 fra NATO. 10 NATO-land var utelukket. Det betyr at Bush ikke betrakter størsteparten av NATO som partnere i den kamp han mener er viktigere enn noe annet og som han sier høyere makter har gitt ham marsjordre til. Stort skarpere kunne ikke USAs president demonstrere det transatlantiske skisma og den dype splittelse som går gjennom NATO.

Publikasjoner i serien siden 2000:

- 2-04 **Jonas Gahr Støre**
The Role of a Humanitarian Organization in an International Security Operation – a Basis for Cooperation or Basis for Separation?
- 1-04 **Stanley Sloan**
If Effective Transatlantic Security Cooperation is the Question, Is NATO the Answer?
- 6-03 **Frank Orban**
Frankrike og Irak-krigen: Bare i prinsippenes navn?
- 5-03 **Asle Toje and Morten Bremer Mærli**
Norwegian Priorities for the Extended G-8 Global Partnership Against the Spread of Weapons and Materials of Mass Destruction
- 4-03 **Major John Andreas Olsen**
Saddam's Power Base
- 3-03 **Terje Lund**
Terroristbekjempelse og folkeretten
- 2-03 **General Charles A. Horner (ret.)**
Men and Machines in Modern Warfare
- 1-03 **Morten Bremer Mærli**
The Real Weapon of Mass Destruction: Nuclear, biological and chemical warfare in the era of terrorism and "rogue" states
- 10-02 **Bjørn Olav Knutsen**
ESDP and the non-EU NATO members
- 9-02 **Tor Husby**
Nord-Korea uroer naboland
- 8-02 **Morten Bremer Mærli**
Nuclear Terrorism: Threats, Challenges and Responses
- 7-02 **Jakub M. Godzimirski**
11 September 2001 and the shift in Russia's policy towards NATO
- 6-02 **Andreas Selliaas**
EUs nordlige dimensjon – i Norges interesse?
- 5-02 **Nils Marius Rekkedal**
Asymmetric Warfare and Terrorism – An Assessment
- 4-02 **Jahn Otto Johansen**
Et mer selvbevisst Tyskland

- 3-02 **Iver B. Neumann**
Norges handlingsrom og behovet for en overgripende sikkerhetspolitisk strategi
- 2-02 **Sven Gunnar Simonsen**
Russlands militære som et politisk mikrokosmos: Verdiorientering og valgfatferd, 1995-2000
- 1-02 **Christopher Coker**
September 11th and its implications for EU and NATO
- 15-01 **Geir Flikke**
Norge og europeisk sikkerhet - tilpasning til besvær?
- 14-01 **Nils Marius Rekkedal**
Utfordringer fra de såkalte asymmetriske trusler
- 13-01 **Olav Riste**
Facing the 21 century: New and old dilemmas for Norwegian foreign policy
- 12-01 **Tormod Petter Svennevig**
FN, NATO og EU På Balkan
- 11-01 **Jahn Otto Johansen**
Tysk utenrikspolitikk før og nå
- 10-01 **Bjørn Olav Knutsen**
EU - En militær stormakt? Kooperativ sikkerhet og integrasjon som grunnlag for europeisk samarbeid
- 9-01 **Arkady Moshes**
Russian Policy in the Baltic Sea Region in 2000-s: First Results and Future Prospects
- 8-01 **Ole Gunnar Austvik**
Norge som storeksporthør av gass: Utenriks- og sikkerhetspolitiske implikasjoner
- 7-01 **Olav Orheim**
What are the strategic challenges Norway is facing in the High North?
- 6-01 **Pavel Baev**
Putin's Military Reform: Two Trajectories for the First Presidency
- 5-01 **Andrej Fjodorov m.fl.**
Hva er Russlands interesser i Nord-Europa?
- 4-01 **Jahn Otto Johansen**
Øst-Europas plass i fremtidens Europa
- 3-01 **Bjørnar Kibsgaard**
Norge i energiens geopolitikk
- 2-01 **Kjeld Hillingsø**
Det danske forsvaret i omstilling

- 1-01 **Andreas Selliaas**
Kaliningrad - en spesiell region i Russland
- 10-0 **Tormod Petter Svennevig**
Sikkerhet og samarbeid rundt Østersjøen
- 9-00 **Bjørnar Kibsgaard**
Norske havområder - Strategiske og sikkerhetspolitiske utfordringer
- 8-00 **Jakub M. Godzimirski**
Russian National Security Concepts 1997-2000.
A Comparative Analysis
- 7-00 **Dan Smith**
National sovereignty and citizens' rights: Having it both ways.
- 6-00 **Christian Borch**
NATO etter Kosovo
- 5-00 **Gábor Iklody**
The Kosovo conflict - experiences of a new NATO member
- 4-00 **Bjørn Olav Knutsen m.fl.**
Europeisk sikkerhet i en foranderlig tid. En analyse av Norges utenriks- og sikkerhetspolitiske handlingsrom
- 3-00 **Jahn Otto Johansen**
Sentral og Øst-Europas fremtid
- 2-00 **Tor Aagaard Borgersen**
Forsvaret i skuddlinjen
Ole Martin Kvalsvik
Ikke-intervensjon og humanitære prinsipper
- 1-00 **John Berg**
Europeisk forsvarsidentitet - europeisk forsvarsindustri

